

Др. Фріц Адлер ·

ПРОМОВА НА СУДІ

(дня 18 мая 1917 р.)

З передмовою
В. Левинського

Ціна 15 ц.

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Винніпег, Ман.
1917.

**КОЖДИЙ РОБІТНИК І ФАРМЕР ПОВИ-
НЕН ЧИТАТИ ПЕРЕДОВСІМ СО-
ЦІЯЛІСТИЧНІ ЧАСОПИСІ!**

Чому?

Бо соціалістична часопись обговорює кожду подію в краю і в сьвіті лише зі становиска інтересів робочого люду.

До найцікавіших соціалістичних часописий в Америці належить

“РОБОЧИЙ НАРОД”

що виходить в Вінніпегу два рази на тиждень і коштує лише \$2.50 на рік.

Хто читає “Робочий Народ”, виробляє собі суцільний сьвітогляд і може осудити кожду подію в суспільнім житю.

“РОБОЧИЙ НАРОД” обговорює в цікавий спосіб краєву і державну політику.

“РОБОЧИЙ НАРОД” виступає проти кожного лайдацтва поповнюваного на робочім народі.

“РОБОЧИЙ НАРОД” доносить про робітничий рух на цілім сьвіті, про боротьбу робітничої кляси.

“РОБОЧИЙ НАРОД” учить соціалізму. Хто хоче знати, як соціалісти думають про суспільні події, хто хоче навчити ся соціалістичної думки, нехай читає передовсім “РОБОЧИЙ НАРОД”.

Адреса:

“ROBOTCHYJ NAROD”

Box 3658 Sta. B.

Winnipeg, Man.

Др. Фріц Адлер

ПРОМОВА НА СУДІ

(дня 18 мая 1917 р.)

З передмовою
В. Левинського

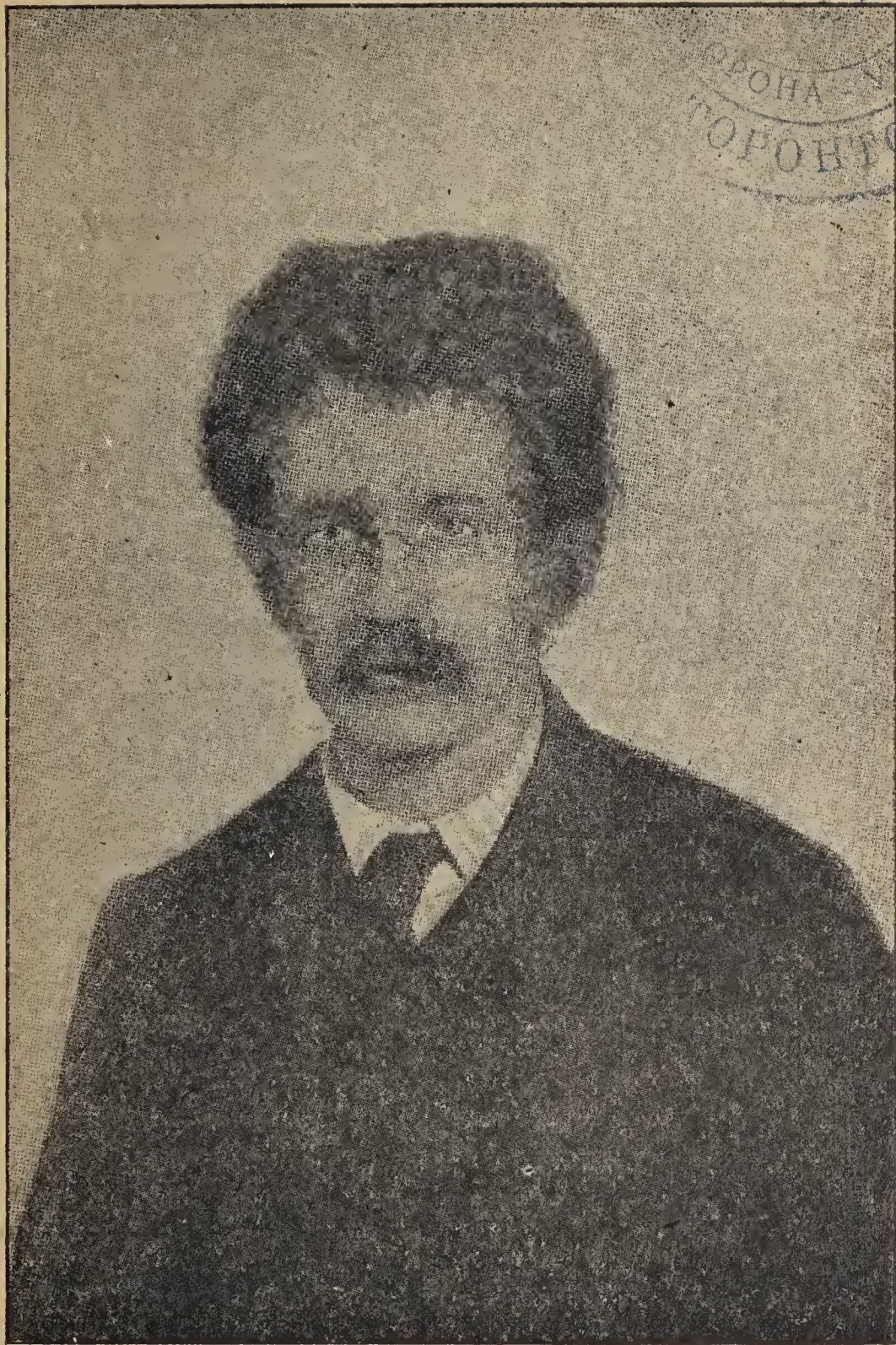
ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

—««0»»—

Ціна 15 ц.

—««0»»—

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Винніпег, Ман.
1917.

Др. Фріц Адлер

ПЕРЕДМОВА.

21 жовтня 1916 р. впали з руки др-а Фріца Адлера чотири револьверові вистріли в представника австрійської реакції і одного з винувників сучасної світової війни, австрійського президента міністрів графа Штірка.

Вістка про атентат блискавицею облетіла весь світ. В державах антанту прийнято її з найбільшою радістю, в центральних-же накинулися на винувника атентату як на божевільну людину, або просто як на собаку. Тільки все те, що остало живим в соціалістичному Інтернаціоналі, серцем і розумом розуміло вчинок Фріца Адлера, бо його вчинок се була велика трагедія самого Інтернаціоналу.

Се яснійше стане перед нами, коли пізнаємо, хто був Фріц Адлер.

Син — відомого провідника соціалістичного руху в Австрії а zarazом одного із найвпливовіших вождів другого Інтернаціонала, др-а Віктора Адлера. Йому тепер 38 літ (уродився в 1879 р.). З самих його дитинячих років відбивалися о його вуха відгуки великої боротьби за робітничу справу й соціалізм в Австрії, в якій центрі стояла постать його батька, котрого син безмірно любив. Фріц був слабого здоров'я. І тому батько хотів бачити в ньому якого славного інженера а не політика, для чого треба ма-

ти здорові й сильні нерви. Одначе молодого Адлера потягла більше наука. Він віддав ся фізиці, яку студіював на університеті в Ціріху. Його улюбленим професором був славний філософ Мах. Після зложеня докторського іспиту, працював в Німецькому Музею в Мінхені. Відтак габілітував ся як приватний доцент на ціріхському університеті і читав тут теоретичну фізику. Йому всміхалась наукова кар'єра, для чого мав усі дані: замилуванне до науки, пильність, неаби які спосібности, філософічне думанє. А одначе куди инде його потягнуло.

Він не тільки цікавив ся робітничим рухом, але з ранніх років почав брати в ньому участь. Близше віддав ся йому, коли в 1910 вступив до редакції ціріхського соціалістичного дневника "Das Volkrecht" (Право Народу). На сьому становищі був не довго, бо в слідуєчому році прийняв місце в секретаріаті австрійської соціалдемократичної партії, на якому то становищі оставав до остатніх днів. Він весь віддав ся соціалістичному рухови. Він ним жив. Поза ним не було для нього життя.

Ми не будемо спиняти ся на характеристиці Фріца Адлера як людини, як соціалістичного письменника і діяча. Сю характеристику дає нам його промова перед судом, яку подаємо. В ній яркими й живими красками виведений його портрет взагалі і особливо духовий. Небуденна індивідуальність, сильний характер, людина, що не знала компромісу, якої серце буден-

на боротьба нічим не забрудила, який усею благородністю й поривами своєї душі жив для соціалізму, бо соціалізм був для нього всім, коли се на за мало сказано. Не було для нього таких жертв, яких би він не приносив для нього: наукова кар'єра, родинне й особисте життя, само своє життя.

Тепер трагедія Фріца Адлера буде нам вповні зрозумілою.

Прийшла страшна світова війна. Уся Європа станула в огні. Народи кинулись до взаємного морду. Робітник і товариш пішов на робітника, на товариша, на свого брата. Міжнародна соціалдемократія не перешкодила війні.

Як би вона тільки не була в силі перешкодити міжнародній різні, та вдержалась би була на своїх славних старих позиціях, се булоб все таки геройство. Війна не тревалаб так довго. Воєнна куля пощадила б була мільйони робітників. Людськість менше терпілаб.

Але за першим грюкотом воєнної гармати розпав ся Інтернаціонал. Його державні секції ганебно пішли за своїми правительствами, востуючи їм свою кров і совість. Се була велика трагедія другого Інтернаціоналу. Певно, що ніхто так не болів над нею, як саме Фріц Адлер, коли він рішив ся вбити новочасного Метерніха Австрії, одного із стовпів європейської реакції. Бо блиск його револьверових вистрілів освітлив не тільки перед усім світом страшну ніч в Австрії, під покривалом якої гуляв абсолютистич-

ний посіпака в мундурі австрійського президента міністрів, але звернув увагу всіх робітників світа, що ще живі, для яких не вмер ще соціалізм, на ту, де в меншій мірі, страшну трагедію не тільки австрійської соціалдемократії, але й усього Інтернаціоналу.

18 мая с. р. почався суд над Фріцом Адлером. На суді виступив він як жовнір революції.

Чи почуваетеся до вини? — питав його предсідатель суда.

Відповідь була:

“Я винний в такій мірі як кождий офіцер, що вбиває у війні або дав порученє вбивати — не більше і не менше.”

Відтак виголосив Фріц свою славу промову, з якої є многому вчитись кождому робітникови і кождому соціалістови-революціонерови. Промова ся є заразом історичним документом не тільки сеї кровавої міжнародної катастрофи, але також документом упадку й неслави другого Інтернаціоналу.

На суді він ні на крихту не спохитнув ся. Він сміло, чесно і з визовом говорив до тих, що його судили. Він знав, який засуд його чекає і його не лякав ся. Тож коли предсідатель суду після укінчення розправи і по короткій нараді трибуналу, став читати вирок:

“Др. Фріц Адлер допустив ся злочину морду після §. 134 і після §. 136 засуджуєть ся його на кару смерти через повішенє...”

— обжалований прийняв його з найвисшим

спокоєм.

А коли тюремні сторожі зразу приступили до нього, щоб відвести його до тюрми, він став в дверях, звернений до салі, наповненої битком публікою і на весь голос крикнув:

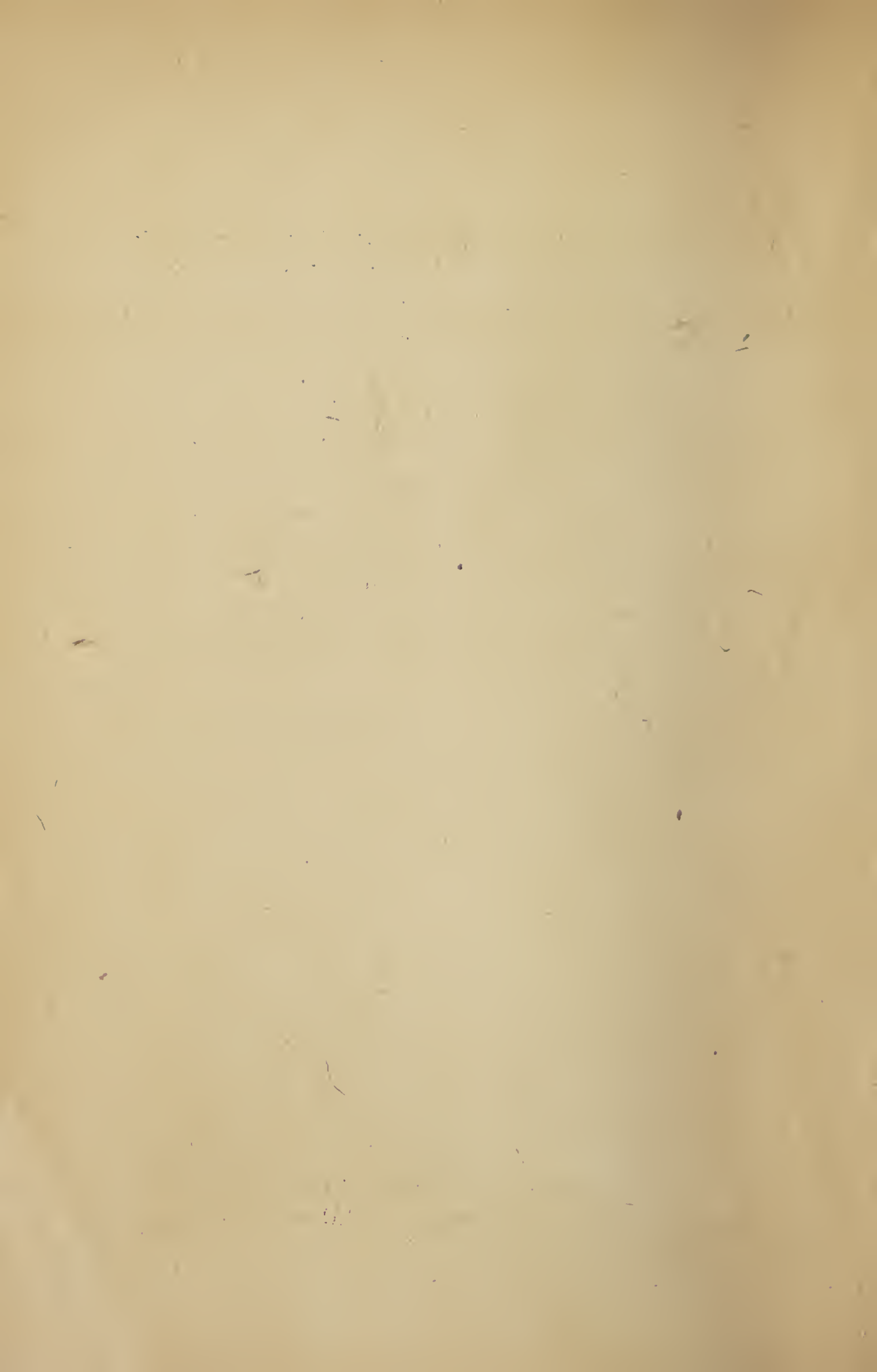
“Хай живе міжнародна соціалдемократія!”

А сей оклик підняли присутні на салі і на галерії та зробили засудженому грімку овацію.

Замкнула ся тюремна брама за Фріцом Адлером. Він чекає смерти. Чи виконають австрійські власти вирок смерти, можна сумніватись*). Вони знають, що значить для Австрії смерть Фріца Адлера, для якого пролетаріят усього світа завсеїди берегти ме вдячність і пам'ять.

В. Левинський.

*) Засуд смерти австрійські власти бояли ся виконати, але відбув ся другий процес, після котрого т. Адлера засуджено на 20 літ тюрми. — Ред. “Р.Н.”

ПРОМОВА ФРІЦА АДЛЄРА НА СУДІ.

Я є приневолений в першій мірі виступити проти тої легенди, що повстала довкола моєї особи. Мені було з самого початку вповні ясно, що перш за все говорити муть, що я виконав своє діло в непочитальному стані. Я мусїв бути на се приготований, що вся преса писатиме, що

“СЕ ТІЛЬКИ БОЖЕВІЛЬНИЙ МІГ БУТИ”

котрий міг щось подібного зробити, підчас коли все проче населенне погоджувалось з режимом графа Штірка. І я був теж і на се приготований, що преса правительственних соціялістів в Австрії і Німеччині виставляти ме мене також як такого, що згубив розум, про що міг я переконатись, коли випадково перечитав я берлінський “Vorwaerts”, а саме статю в ньому про мене під товстим заголовком “Діло божевільного”. “Vorwaerts” був тоді в руках нової редакції, що була милою не робітникам а правительству. Я був теж і на се готовий, що також “Arbeiter Zeitung” старати ме ся навести всі психольогічні моменти, щоби тільки так представити, буцім то я є не сповна розуму.

Ситуація змінила ся дуже, коли після 8 днів

прийшло нове правительство. Ріжниця була велика, як раніше писали про режим Штірка а як тепер. Населення і преса мали вже певне розуміння, що се не мусів бути божевільний, котрий виступив проти австрійських відносин. В слідстві я мусів вести гостру боротьбу за те, щоби всім доказати мою почитальність. Я не міг перешкодити сьому, що мій оборонець вважав своїм урядовим обовязком спротивити ся першому актови обжалування, в якому подано, що після свідочтва лікарів нервових моя почитальність є понад всякий сумнів і що сей оборонець зажадав, щоби факультет лікарів університету видав оречення про мій духовий стан. Я мусів би тому з самого початку заявити, що я не беру на себе ніякої відповідальности за те, що оборонець тут скаже, і я рішив ся виступити тут з усею рішучістю в тім випадку, колиб він захотів пробувати, сей момент тут піднести. Оборонець може мати обовязок, дбати про удержаня мого тіла, але моїм обовязком є, заступатись за свої переконання, які для мене є далеко більш святі як питання, чи ще одна людина більше буде повішена в Австрії. Ходить тут про далеко поважнішу справу, як про ту, якою тут займаєть ся мій оборонець. Я мушу тому з гори заявити: я виконав своє діло не при умовім помраченню, але з повною розвагою, я обдумував його півтора року, у всіх напрямках і у всіх консеквенціях; се отже діло не хвилі, але цілком ясно розважене. Я довершив діло, ма-

ючи вповні ясну свідомість, що ним кінчу своє життя. Коли я в жовтні вступив в сей дім, був переконаний, що я з життям з нього не вийду. Я був переконаний, що при тодішній політичній ситуації може бути тільки один кінець а іменно, що суд, перед яким мене повставлять, видасть тільки засуд на смерть через повішенє. І я прошу вас, о скільки ви також можете мене слухати, бути переконаними, що я не скажу ні одного слова, щоби вас відклонити від того єдиного засуду, який ви, як виїмковий суд, можете видати. Певна річ, я переконаний, що колиб тут перед мною була лава присяжних суддів, тоді я рахував би на можливість, що вона видасть инакший вирок. Я ніяким чином не перецінюю інституції судів присяжних, але вважаю можливим, що природне почуттє права народу моглоб знайти свій вираз у людей, що мають судити тільки після своєї совісти; вас же поставлено тут тільки на те, щоби судити не після совісти, але після зимної букви закона. Я не віддаю ся ніякій іллюзії і навіть на думку не приходить мені те, щоби хотіти спробувати, засуд сей захитати, але я хочу все зробити, щоби вияснити, що иншого засуду бути не може.

Перш за все я займу ся тими стилістичними вправами державної прокураторії, які мені перечитано як акт обжалуваня. Коли мені його у перве в падолисті перечитано, я мусів просто бухнути сміхом при тому місці, де говорить ся: “морд, як політичний засіб боротьби, можуть

люди з обичаями тільки відкинути, він не може бути предметом доходження в упорядкованій державі". Державний прокуратор поступив собі надзвичайно легко. Основну проблему він розв'язує тільки одним реченням, при чім підсуває тільки передпосилку. Я погожуюсь з державною прокураторією, що морд в упорядкованій державі дійсно не може бути політичним засобом боротьби. Передпосилкою одначе, котру належить тут провірити, єсть питанє, чи ми дійсно живемо в упорядкованій державі. І тепер ціла справа приймає инший характер. Я не буду входити в питанє, чи наші пануючі є людьми з обичаями, се був би моральний суд. Я хочу вияснити тільки справу, чи ми находимося дійсно в упорядкованій державі. З сього питаня я хочу вивести моральне оправданє для послугованя ся мордом як політичним засобом боротьби. Я не можу тут розвивати цілої проблеми неупорядкованости, правдивої анархії Австрії. Пізнійше я займу ся питанєм конституційности, о скільки воно відносить ся до парляменту. Тут хотів би я спокійно і річево піднести один пункт в словах мого оборонця, де доказуєть ся про

ОПРАВДАНЄ МОЄ І МОГО ДІЛА.

Я хочу сказати, що само відбуванне того рода процесів, як сей, оправдує кождий насильний акт проти пануючих в Австрії. Вже сам сей

процес є для мене, як і всі інші того рода процеси, моральним оправданєм і я хотїв тільки коротко — в подробиці не можу входити — звернути увагу на те, що саме стан справедливости в Австрії був тим, що від самого початку війни найбільш діймаюче мене пригнітало та викликувало в мене завсїгди почутте ображеної чести, ганьби, бути Австрійцем. Я покажу вам, що міністерство Штірк-Гохенбургера вже 25 липня 1914 . видало цісарський розпорядок про суди присяжних, яке було початком ломання конституції і то в тому самому дні, коли порвано дипломатичні зносини з Сербією, розпорядок, що означав дійсний державний замах. Не думаю тут давати картини боротьби між демократією і абсолютизмом у всіх фазах, бо я маю так багато сказати, що се просто фізично не є для мене можливим. Хочу тільки зазначити, що інституція судів присяжних вийшла з революції в 1848 р., що вона була здобутком боротьби проти абсолютизму і що, коли конституція в 1857 р. була застановлена, абсолютизм також заявив, не ховаючи ся за §. 14, тільки отверто в Сильвестровім патенті: інституцію судів присяжних належить скасувати. Справа судів присяжних була завсїгди від 1848 р. предметом боротьби між демократією і абсолютизмом. Се є до певної міри термометром конституційности в Австрії, існують суди присяжних, чи ні. Коли одначе в 1851 р., після побіди протиреволуції, заведено нагий абсолютизм і мали відвагу

сказати: “ми” поборюємо конституцію”, нині ховають ся за розпорядки, про які кажуть, що вони мають тільки тимчасову силу законів. Щоби те положення, в якому ми знайшли ся наслідком режиму Штірк-Гохенбургера, було вповні ясним, вистарчить навести тільки для прикладу, які розпорядки видано 25 липня 1914 р. а на підставі яких цивільні особи, що допустили ся каригідного вчинку, мали бути віддавані під воєнні суди. Коли приглянете ся тим двом розпорядкам, то в них усе опрадуєть ся, що в Австрії від початку війни зроблено. На їх оборону все можливе наводить ся. Богато трудностей спричинених через національну справу і т. д. Що-ж отже повинен уряд робити, коли з парламентом не йде? Нічого иншого не лишаєть ся, як його застановити. Але пізнійше виявило ся, що була се тільки недотепна виговірка, аби правити при помочи §. 14. Ніхто досі не знайшов ся, що з таким наміром знищив парламент, як граф Штірк, котрий передбачав все те, що опісля прийшло. Се не предмет дискусії. Се не скрипляє дуже можливостей сеї держави, коли говорить ся, що вона є можлива тільки як абсолютистична. Але те, що стало ся 25 липня 1914, не є в ніякому звязку із тими тяжкими політичними справами, тільки з сим, що вже перед відповідженем війни Сербії порішено видати війну народам Австрії, конституцію вважати як кусник брудного паперу і без сорому прямувати через усе те, що є законом і правом в Австрії.

Я прийшов зі своїм злочином перед се форум. Але є багато деліктів, що по закону належать до судів присяжних, як мій і що після скасування судів присяжних не прийшли перед се форум перед яким я стою і всі ті політичні делікти як державна зрада, образа маєстату, нарушенє публичного спокою, передано цісарським розпорядком з 25 липня 1914 під судівництво краєвої оборони. І се одна з найбільш вартих уваги річий, які стали ся, бо се не є вже більше те, що ми переживали через півтора десятирічя повільного і замаскованого державного замаху в Арстрії. Ні, се по раз перший був

ЯВНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЗАМАХ

на який відважили ся в Австрії. Закон допускає, що підчас мобілізації, війни або безпосередньої небезпеки війни ціле міністерство може передати через розпорядки особи підлягаючі цивільній карі ізза поповнених ними злочинів, як слідженє і т. п. під суд краєвої оборони. В 1912 р. появил ся навіть в сій справі цілком закономірний розпорядок. Се відповідає законним основам. Але крім сього передано теж судам краєвої оборони всі політичні делікти, котрі в сьому розпорядку не перебачують ся. Розпорядок про делікт слідження і т. п. се був закон. Розпорядок через §. 14 про інші делікти був державний замах. Оба підписало ціле міністерство. Ріжниця є тільки та, що розпорядок через §. 14 є підписаний теж цісарем а

при кінці має таку формулу: “На підставі §. 14”, що цілком протиречить §. 14, бо сей § не допускає зміни основних державних законів. Але тоді, з вибухом війни, через наге зломане конституції віддано цивільне населене під суд краєвої оборони ізза всіх політичних деліктів.

Абсолютизм віддав вам в певній мірі честь, що тепер в цивільному судівництві не довіряється більше духови Гольцінґера, що не віддаєть всіх політичних переступств сенатам, себто панам, що давали на кожний зазив запоруку своєї порядочности, бо вони, жертвуючи своєю моральною особистістю, боронять фронт перед внутрішнім ворогом в тій свідомости, що тим самим хоронять фізичне істноване перед зіткненем з внішнім ворогом. Сей факт, що всі політичні проступки передано військовим судам, не може бути для людини рівнодушним, що усе своє жите віддаєть ся політиці. Не хочу, щоби се було для мене оправданем, навпаки, я від самого початку в найріжнійших публікаціях, де хотів денунціювати ганьбу Австрії, перед цілим світом говорив про се; щоби вияснити, що ми живемо в державі, яка рівної собі не має в цілім світі. Завсїгди вказував я на те, що судівництво в Австрії зіпхнено

ДО ВОЄННОЇ МАШИНИ В НУТРІ ДЕРЖАВИ.

Я маю инший погляд як мій оборонець, який вніс, щоби сей суд заявив себе нестійним. Думаю, що кожний з панів, як громадянин сеї

держави сам себе мусів би спитати, чи може він взагалі брати участь в того рода незаконности. Вам усім як приватним особам мусить бути цілком ясно, що сей розпорядок є незаконним. Кождий з вас, як приватна особа, знає, що такий сенат зложений під сей час з 6 суддів не має в Австрії правної основи. А одначе ви рішаєтеся, панове, тут зійти ся разом, щоби творити сенат. Заявляю отже, що я, само собою розуміється, в сьому суді ніякого суду не бачу, тільки що ви є для мене шісткою панів, яка рішила ся, присвоїти собі авторітет і судити мене, хоча кождий з вас особисто знає, що се є проти закона. Додам ще, коли перед вами тут говорю, тим самим не признаю, що ви маєте якесь своєрідне законне право; я піддаю ся насильству, то є тому фактови, що жовнір, котрий мене сюди привів був узброєний, і що ви, коли захочете, ще більше узброєних можете послати.

ПОЧУВАЮ СЕБЕ ОТЖЕ ЖЕРТВОЮ НАСИЛЬСТВА

і тільки сьому насильству завдячую, що я тут стою, бо я знаю, що я перед сим насильством безсильний. В сьому отже суді не добачую ніякої правної інституції, ані органу закона, але орган злочинного уряду.

Я згадав про все те, не щоби вас особисто діткнути, я-ж панів зовсім не знаю, але тому, що се істотно і для моєї відповідальности має надзвичайну вагу, що себе почуваете некомпе-

тентними. Бо се є рішаючим в Австрії — і се пояснює мій вчинок, — що нема інстанції, яка є компетентною що до усеї австрійської конституції. Кожда людина в Австрії каже: се мене зовсім не обходить, я не компетентний. Відповідальним є іменно той, що видав сі цісарські розпорядки. І коли ми хочемо, щоби ціла справа була нам ясною, то, розумієть ся, не відповідає теж і цісар бо після основних державних законів він є якраз невідповідальним, але відповідальними є міністри. І так ускладняєть ся ціла справа відповідальности і все, що в Австрії дієть ся, бо Австрієць в своїй добродушности не почуває себе громадянином держави, але підданим а правлячі органи знова не вважають себе компетентними, приглянути ся всьому тому, що дієть ся з гори.

Для потягнення міністрів до відповідальности маємо окремий державний трибунал і сим я приходжу до другої основної точки. Бо граф Штірк застановив з початком війни не тільки суд присяжних, але також і сей трибунал, перед який він міг би бути відданий. Він застановив народний суд присяжних, поборюючи суддів з народу а велів лишити державну прокуратуру, то є обжаловуючу власть; він застановив державний трибунал, хоча членів сього трибуналу оставив в спокою в їх почетному уряді, але власть обжаловуючу сього трибуналу, народну прокуратуру, себто парламент поборював.

ВІН ПОЗБАВИВ СИЛИ ТУ ВЛАСТЬ, ЩО МОГЛАБ ЙОГО ОБЖАЛУВАТИ,

він через 3 роки топтав основні державні закони. Він усунув ся від суду над ним. А в останні дні перед своїм упадком в найгрубший спосіб відмовив ся входити навіть в розмову ізза сього. Коли іменно президент палати послів, Сильвестер скликав конференцію провідників парламентарних клубів, приказав граф Штірк через одну чеську кореспонденцію сповістити світ, що для нього не існує жадна конференція парламентарних клубів, що він на неї не піде, що йому навіть не на думці, створювати законні умови для тої можливости, щоби вступив в жите закон про відповідальність міністрів.

Так отже в Австрії ніхто не є компетентний крім міністрів а вони зробили з конституції онучу і відмовляють ся від відповідальности. Ось і я питаю вас: якаж остає ще дорога, коли нема ніякої інституції, перед яку я мігби потягнути до відповідальности сих 11 людей (міністрів), якаж остає дорога, крім насильства? Яка остає инша можливість, коли міністерство само вибрало насильство, як та, що велить потягнути його до відповідальности на тій дорозі, на яку се міністерство само вступило? Чиж не є се той виїмковий стан, який, як се нам часто кажуть, називається ся війною? Чиж в державі, яку називають упорядкованою правовою державою, не було випадку, що в ній нічого иншого не оста-

вало крім насильства? Я не хочу говорити про право на революцію. Соціалдемократична партія, якої програму я визнавав і визнаю ще нині не відкидає насильства і його не відкинула. Вона заявляє тільки в своїй програмі, що для здійснення своїх цілей уживати ме всіх засобів, що до них ведуть і відповідають природному правному почуттю народу. Але я маю інший авторитет для морального оправдання свого вчинку а іменно оречене тої людини, що сьогож 21 жовтня стояла на чолі адміністрації юстицією (справедливістю) в Австрії. Я опираю ся не на якихсь там філзофічних теоріях, але на тому, що заявив міністер справедливости Гохенбургер — певна річ, не в жовтні 1916 р., тільки тоді, як він — не хочу сказати — мав ще характер, але як він його почував. Можна мені про се так говорити, бо він вже не міністром.

Із стенографічного протоколу палати послів з дня 15. XI. 1898 можна довідатись, що думав пан Гохенбургер про того рода розпорядки при помочи §. 14 і на скільки він оправдував дожджене проти міністерства, що ломало конституцію. Ви знаєте, що тоді винайдено §. 14 на те, щоби ломати конституцію і що тоді ті панове, які нині є палядинами абсолютизму в Австрії, були німецькими радикалами з групи Вольфа, і що вони протестували проти сього з усім патосом свого обуреня. Пану Гохенбургерови не вистарчив наглий внесок, обжаловуючий міністерство, який поставлено в парляменті за його під-

писом. Він виголосив ще обосновуючу промову, кажучи, що надужите §. 14 кроваво пiмститься,—а ходило тодi о такi розпорядки, якi в порiвнанню з тими, що iх пiзнiйше сам Гохенбургер пiдписував, були просто невинними. Безкарно не сьмiє бути доптане право в Австрiї, говорив вiн. Також панове Сильвестер i Гофман-Веленгоф виголосили того рода промови, але всi вони були помiркованi в порiвнанню з тим, що сказав пан Гохенбургер. А мiж иншим вiн говорив тодi: “На п. президента мiнiстрiв спадає проклин мiлiонiв, проклин, що не покидати ме його стiп, як зле сумлiне злочинця.. Так поступають убiйцi, якi пiсля доконаного морду i зрабованню всього, ще все пiдпалюють, аби можна подумати, що все зробив огонь. Так поступають банкові злодiї, що пiд кiнець все вiддають знищенню, аби затерти всякий слiд свого злочину.” I вiн домагався змiни або скасування §. 14, щоби бiльше не було примани для легкодушного мiнiстерства до робленя державного перевороту, без небезпеки повiшення на найблизшому лiхтарному стовпi. “Пане президенте мiнiстрiв, говорив вiн, бережiть ся, i не робiть сих рiчий, бо можете легко зробити досвiд, що подразнений народ сам собi возьме право через самопомiч.”

Так говорив Гохенбургер i я писав про се в безчисленних статях на довго перед вiйною, а особливо пiдчас виборчої боротьби в 1911 р., що була ведена проти Бiнерта як виборча боротьба проти безконституцiйности. Ще перед

війною мав я переконанє, що ганьбою є, жити під такою системою в Австрії і я зсилаю ся на останнє число своєї газети “Das Volk” (Народ), що було присвячене протестови проти сеї ганьби. Був се рік неслави — від знищення конституції Чехії і октройованя нових податків до октройованя сабель ветеранів. Тоді думали, що се було найгірше. Одначе були се дрібні річи в порівнаню з тим, що стало ся 25 липня 1914 р. Пригадайте собі “Wiener Zeitung” з сього дня, як роїло ся в ній від всяких виїмкових розпорядків. А вони показують, що

ВСЕ БУЛО ПІДГОТОВАНЕ НА ДОВГО ПЕРЕД ВИБУХОМ ВІЙНИ.

З ясною свідомістю приготували сей державний замах панове Гохенбургер і Штірк. Тому я маю повне моральне оправданє для себе як громадянина сеї держави. Не належить ставити питання, чи насильство належить оправдувати, тільки як я приходжу до нього як поодинок а особа. На мою думку, кождий громадянин держави є оправданий сам собі зробити право, коли закон подоптано. Коли правительство поставило себе поза правовий ґрунт, тоді кождий громадянин має право, потягнути його до відповідальности поза правовим ґрунтом: кождий громадянин має не тільки право на се, але є до сього зобовязаний. Тяжше відповісти на питанє, чи се служить ціли. Мушу близше про се говорити з огляду на мого оборонця, котрий

скаже, що се не служить ціли і що се не відповідає тактиці соціалдемократії, що се відступлене від принципів, які я заступаю. Хочу звільнити його він сього тяжкого питання, чому моє діло, що відповідає мойому природному почуттю правному, також при виїмкових умовах служить ціли.

Передтим одначе одно слово до замітки державного прокуратора, що я стільки років жив за границею і тому се пояснює мій вчинок, бо наслідком мого побуту за границею я мав затратити природне людині почуте приналежності до батьківщини. Державний прокуратор хоче сим сказати, що я

Є ВОРОГОМ АВСТРІЇ.

Державний прокуратор вказує на те, що я закидав “Arbeiter Zeitung” патріотичні вибрики і що спеціально закидав др. Реннерови австрійство. Я не скажу, що я патріот. Я сього ніколи не говорив ні перед війною ні підчас неї. І ви також не повірите в се, коли я тут скажу: я патріот. Подумаєте, що хочу вас позискати для себе. Ви пізнійше побачите, що тут мають значіне цілком інші думки. Я дуже часто чув слово “патріот” як лайку і се не дивно. На довго перед війною денунціовано австрійський патріотизм не соціалдемократами, але буржуями як щось меншевартне. Видко, інтелігентна буржуазія була не патріотична, тільки національна. Я можу тільки вказати, що люди з Німецького

Національного Союзу, які тепер обурюють ся на непатріотичне поведене Чехів, нас обкидали як найгрубшою лайкою — “ц. к. соціалдемократія”. В тім часі, як Гохенбургер держав свою промову, яку я тут наводив, стояла німецька буржуазія на тому становищі, на якому нині стоять інші нації Австрії, яких ідеалом є не Австрія, тільки національна держава, що вона (німецька буржуазія) належить до держави своєї нації.

Але відтак в сій війні виявила ся

ПЕРЕМІНА В РОЗУМІНІЮ БАТЬКІВЩИНИ.

В давніших часах не було батьківщини, тільки держави. Від 70 рр. став живим у буржуазії ідеал національної держави а Австрію стали вважати таким робом як пережиток старих часів, по якій сподівали ся, що вона з часом розпаде ся на національні держави. Сій ідеї батьківщини як національної держави протиставлено нову ідею батьківщини, яка не мала на увазі націю, тільки певний господарський обшар. Буржуазія має інтерес в удержаню Австрії як господарчого обшару. Вона має інтерес не тільки в Австрії, але в основаню більшої середноєвропейської держави, розуміеть ся, на чолі з пруським королем, в якої склад входилаб також і Австрія. Ідеалом її не є більше національна незалежність тільки національне пановане. Їм не вистарчає клясове пановане буржуазії над пролетаріятom, але вони хочуть створити дер-

жаву від Берліну до Багдаду, в якій панував би німецький народ, себто німецька буржуазія. Але вже на початку війни спостережено, що сей господарчий момент набирав на значіню також і у інших націй. Ми могли пр. побачити, що також у Чехів господарче з національним попало в конфлікт. Переміна понятя батьківщини доконала ся також і в соціалдемократії. Коли Бебель нападав на Бісмарка, то не тільки тому, що він збудував німецьке цісарство на місце німецької республіки, але також тому, що він збудував Прусію-Німеччину на місце Великої Німеччини, за яку тоді боролась німецька демократія на спілку з робітничою демократією. Так отже бачимо в сій війні, що і робітництво не зберегло сей національний прінцип. Соціалдемократи покланяють ся нині імперіялістичним думкам і борять ся за програму, яка не боронить німецької національної держави, що відповідалоби обороні нації Французами або Бельгійцями, але цілість німецької держави, включно з кольоніями. Був навіть період в війні, коли ставлено ся чисто на становище сили, коли запродано інтернаціональне становище соціалдемократії і говорено про стратегічні забезпеченя. Були такі соціалдемократи, котрі йшли так далеко, що віддавали себе просто завойовницькій політиці імперіялістичної буржуазії. З такими словами державного прокуратора я не маю нічого спільного. Я не кажу, що бути Австрійцем — се щось, що одушевлює. Я вважаю

се судьбою, яку належить зносити, судьбою тим більше, коли має ся за керманича держави такого Штірка. Партія завсїгди визнавала засаду, що Австрія — або буде державою народностей, або її не буде і вона поклала дійсно багато праці задля поширення свідомости демократії в сій державі. Я не знаю, що стане ся з сею державою в сій війні. Ми мусимо завсїгди рахувати ся з обома випадками а я не пособляв жадному з них, ставляючись на становище найстисліїшої неутральности супроти Австрії. Справа соціалізму, говорив я се завсїгди, се далеко більша справа як справа якогось хвилевого твору, як те, щоби звязувати і компромітувати судьбу соціалізму з судьбою держави. На жаль, так думають дійсно деякі мої бувші приятелі? Як не маю претенсії, щоб мене називали патріотом, так мушу теж застерегти ся проти того, щоб мене вважали антипатріотом і особливо, коли ходить о причину, що веліла мені виконати моє діло. Певна річ, Австрія грає в мотивованю мого діла ролю. Але не державна, тільки моральна екзистенція Австрії,

АВСТРІЙСЬКИЙ ДУХ

є тим, що відограє ролю.

Ще в гімназії було мені ясно, що найбільшим гріхом, таким, що його не можна простити є гріх проти духа, то є звичайний гріх в Австрії. І коли ви хочете зрозуміти мій вчинок і все, що його спричинило, то у всіх ваших розважува-

нях мусить проходити червоною ниткою, що обуренє і опір проти сього гріха стоять на перешкодї кождому мужньому виступови в Австрії. Ми живемо в державі яку колись за часів протиреформації огнем і мечем зроблено католицькою. Австрія є державою, в якій має ся погорду для переконання людини, державою, в якій ніколи не узнаєть ся, що одиниця повинна поступати після свого переконання. Се та держава метерніхівського духа, що перед 1848р. зіпхав Австрію на становище Росії, що кнеблювала вільне слово, щоби плекати у населення рабські думки. Се та держава, де невільничє й лякейське думанє довело всі круги населеня до таких вчинків, на які я дивлюсь як на палючу ганьбу. Я навів вже, що Гохенбургер говорив в 1898 р. а що він опісля як міністер робив. Се відступленє від всякої вірности переконанням, ся безпрінципність є тим, що влила мені найбільшу ненависть не проти Австрії як державного твору, але проти Австрії як морального витвору, проти австрійського духа упідленя. Сей австрійський дух істнує скрізь і між усіма націями, усіх він обезчестив, і в усіх він плекає нарушуванє закона. Се дух того, Люєгера, що сказав: “На що людині потрібна програма!” Все в політиці — інтерес а він не має жадного переконання.”

І коли ви хочете зрозуміти, що мене сюди привело, так се є той факт, що сей дух брехні знайшов собі доступ до моєї партії, що його

репрезентує Др. Карло Реннер, який собою нікого іншого не представляє як Люегера соціалдемократії. Він впровадив в нашу партію духа зради принципам і лицемірство, за що завжди треба буде соромити ся. В усій тій кризі я уживав всієї своєї енергії на те, щоби відкидати болото, що бризгало від тих політиків на все те, що виповняло усю мою душу. Я робив заходи, відійти і поставити себе явно в противенство до тих, що зрадили духа партії. Се внутрішня пружина мого діла. Се був протест — один з протестів проти сього духа, що втиснув ся до партії. Я не такий наївний думати, що в політиці належить грати в отверті карти. Мені була завжди осоружною груба політична боротьба. Я ніколи не послугував ся брехнею, ні підступом, одначе нікому не робив закиду з сього, коли він в політичній чи дійсній війні брав ся за підступ. Я не фанатик правди. Але я вимагаю, щоби з собою бути чистим, щоби самому мати ясність, після яких принципів ділати. Є також компроміси між принципами а політична партія не повинна ділати після чужих принципів, тільки після власних. Ми дожили до того, що австрійська соціалдемократія поступила після німецьких національних принципів, які заступав Ляйтнер, Пернерсторфер, Гартман, для котрих найвисшим законом не є інтернаціонал. Ми дожили до того, що партія давала на себе впливати людям як др. Реннер, для котрих найвисшим принципом є австрійська держава. Я

маю найбільшу пошану для Пернерсторфера, котрий є чесним, отвертим німецьким націоналом. Я нічого не маю проти переконання, я тільки

МАЮ ПОГОРДУ ДЛЯ АВСТРІЇ,

що вибирає собі на предсідателя політичного противника. Я можу се розуміти, що Ляйтнер стоїть на чисто національному ґрунті. Не відмовляю йому тому пошани. Але що с. д. партія, яка по своїй програмі є інтернаціональна і до котрої великі маси признають ся, що ся партія дозволяє на те, аби чоловік (Ляйтнер), що є німецьким націоналом і офіціозом заграничного уряду в Берліні, щоденно робив собі заграничну політику в "Arbeiter Zeitung", се є цілком друга ситуація. І вона ускладняєть ся, коли якийсь др. Реннер з половинних аргументів кує аргумент демагогії. Бо так треба дивити ся на те, коли др. Реннер по демагогічному перепачковує своє внутрішнє переконанє австрійства до партії як правдиві інтернаціональні прінципи. Що партія згубила чесність супроти самої себе, се є те велике питанє, о яке ходило і яке привело мене сюди.

Коли державний прокуратор каже, що я був цілком ізольованим в партії, то мушу супроти сього сказати, що всю ту погорду, яку маю для австрійської системи, мала теж більшість партійної управи, в якій знайшов ся тільки один чоловік, що оправдував самоволю а ним був др.

Реннер. Одначе його не можна робити мірилом партії. Може ходити тепер про те тільки, що я був ізольований що до атентату, що до тероризму. Державний прокуратор заключає се з сього, що я про се з ніким не говорив. Але-ж се мало свої добрі причини. Я не хотів про се говорити, бо не хотів обтяжувати моїх приятелів відповідальність, яку я тільки сам поношу, і що не бажав виставляти їх на карні переслідування. Що атентат належить розуміти, се показав в своїй статі Мартов в “*Neues Leben*” (півмісячник для соціялістичної освіти в Берліні), котрий виложив ясно мотиви. Весь хід думок є для сеї людини зрозумілий, бо він є дійсним соціялдемократом і жив довго в Австрії, аби розуміти нужду сеї держави.

Коли я повинен представити ситуацію з жовтня 1916 р., то се з одного боку дуже тяжко, бо за сих сім місяців повстав цілий світ. З другого боку й легко, бо в сьому часі світ в своїй зміні зблизив ся до мого світогляду. Много, що тоді вважалось абсолютною нісенітницею, нині є загальним добром. Погляньте тільки, з якою погордою говорив державний прокуратор про інтернаціоналістів в свому обжалованю. Інтернаціоналізм, що, по його словам, просто зметено, нині підняв ся на свому курсі. Він став просто надією пануючих в Австрії. І коли державний прокуратор закидає мені, що я в Швайцарії повертав ся

В КРУГАХ ПЕРЕВОРОТНИКІВ

то як раз нині шукає товариства сих переворотників граф Чернін. Се ті переворотники, що мають нині певний вплив в Росії і на котрих покладається надія на мир. Я не кажу, що ся метода мені симпатична, що тепер чіпляють ся просто сих людей, і що наші австрійські партійні товариші їдуть в Штокгольм не тому, що вони остали інтернаціоналістами, тільки що вони як офіційальні представники соц. дем. партії разом з правительственними соціялістами в Німеччині їдуть в Штокгольм як комівояжери заграничного міністерства. Меншість партії як з Австрії, де вона дуже мала, так з Німеччини, де вона досить велика, не буде в Штокгольмі заступлена; але що про сю меншість будуть говорити, се вже зробить ваш засуд. Бо справжнім привітом з Австрії на штокгольмську конференцію, котрий буде рівночасно засудом Австрії, се буде засуд смерти, який на мене видадуть.

Акт обжалованя твердить, буцім то я мав кликнути: геть абсолютизм! хочемо мира! Сього оклику не чув ні один свідок. Я хотів демонструвати за мир без відшкодовань і без анексії. Але коли я сказав би се в сій салі перед семи місяцями, мене вважали би дураком. А нині се домагане є предметом праці нашого правительства. 23 жовтня не було ні сліду по конституції а нині стоїмо перед скликанем парламенту. Його-ж конечність признається цілком

інакше як тоді. Я демонстрував теж

ЗА РЕВОЛЮЦІЙНУ ТАКТИКУ.

Через усе моє жите був я революціонером. Політику дня вважав я тільки як засіб революції (а не революцію фразою політики дня. Колиб я перед семи місяцями говорив про революцію, мене-б висміяли, що хтось може думати про революцію в війні а оборонець зі слухністю говорив би про психіатрію. А нині російська революція святкуєть ся не тільки в “Arbeiter Zeitung” але також і у “Fremdenblatt”. Певна річ, панове завсїгди одушевлялись свободою за границею а нині бачимо, що також і “Arbeiter Zeitung” мріє про революцію в Росії.

Коли державний прокуратор говорить про осередок, з якого я вийшов, то думаю, що для вас тяжко виробити собі погляд на се, бо се цілком інший світ, в якому я жив, як той, в якому ви привикли жити. Дозвольте мені зробити порівнанє. Первісно думали, що земля є осередним пунктом світа, довкола якого відбувають свій рух сонце й звізди. А коли Коперник сказав, що рухаєть ся земля, вважали його перш усього божевільним. Коли одначе з сим не пішло, поставлено його перед інквізиційний суд, що тоді виконував справи суду оборони краю... (предсідатель перериває). Нині при тверезому розгляді можна сказати, що в певному змислі обоє мають рацію, відповідно до того, чи хто стоїть на землі, чи поставить ся на сонце.

Оба погляди є логічно можливі, хоча неможливо їх погодити з собою. Можна завсїгда аргументувати тільки з певного становища. Ви привикли, опираючись на землі, бачити тільки траншеї війни народів а я, о скільки політично думаю, всю надію покладаю на ті

ФРОНТИ КЛАСОВОЇ БОРОТЬБИ,

що в світі теж існують. Коли отже аргументується з становища війни народів, то доходить ся до інших поглядів і легко можна сказати: Ти божевільний! Коли одначе кождий бачить, що се не має успіху, тоді кричать до мене: Ти злочинец! Ти наємник ворогів! Але я і мої приятелі з Німеччини не менше є помічниками антанту як і наші приятелі у Франції, Росії, Румунії, Італії, що заступають інтернаціональну думку, помічниками центральних держав. Сю аргументацію береть ся з цілком иншого світа. Але-ж се різниця, чи на світ дивити ся з становища мурів, що ділять народи, які збудувала війна, чи з становища тих розділюючих мурів, які я завсїгда вважав рішаючими, що ділять суспільство на гнобителів і гноблених. Ми соціалдемократи завсїгда до війни дивились на світ з становища класової боротьби і все инше підпорядковували йому. Ми вважали інтернаціональну думку за найвисшу; але тепер бачимо, що є люди, які кажуть, що треба змінити становище: в часі мира класова боротьба, у війні — боротьба народів. Зміна становища відпо-

відно до конюнктури є для Австрійця дуже приманчива. Але коли навіть оба становища є рівно слухні і те, що відносить ся до землі і друге, що відносить ся до сонця, то оба не є рівновартні. Бо зі становища Коперника почав ся розвиток усього природничого знання а становище боротьби народів, конкуренційної боротьби імперіялізмів, се веде світ до загуби, до голоду, нужди, знищення, воно не веде людськість до вишого розвитку, бо воно тільки з сього виходить, аби одна група в світі панувала.

Чи Англія має бути володарем світа, чи Німеччина, нові війни будуть, але

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

є висше, бо з ним вяжить ся будучність людського роду, думка про людськість. Ми завсігди казали: ведучи клясову боротьбу пролетаріату, заступаємо справу людськості. Коли кажу про людськість і поступ людськості, то вказую на конгрес в Базелі (1912), що хотів перешкодити війні, проголошуючи: пролетаріят є свідомий того, що в сьому моменті є він носителем усеї будучности людськості. Ся думка про людськість робить клясову боротьбу пролетаріату висшевартного. І саме сю думку зрадили на початку війни соціалпатріоти. Перед 1-им мая ви могли читати про сю думку в “Arbeiter Zeitung”. Але що мене відріжняє від інших соціалдемократів се те, що я сю думку, яку “Arbeiter Zeitung” від 3-ох тижнів пропагує, також і в між-

часі усеї війни пропагував і на ній твердо стояв.

Певна річ, була се тяжка боротьба, коли я хотів привести своїх товаришів до моралі інтернаціональних думок. Воно виглядає дуже наївно. Се та сама мораль, про котру Маркс в 1864 р. сказав, що вона на сім полягає, аби прості закони обичайности (етики), справедливости, які нормують відносини між приватними людьми, привести до значіння найвисших законів, обов'язуючих народи. Ся мораль революційної демократії, що вперве виявила ся в 1791 в словах: Свобода має свою етичну велич в засаді: не роби нікому того, чого не хочеш, аби тобі робили. Се дуже наївно, але се мораль демократії, яку те пер знова пригадала російська революція, яка противить ся прінципови загарбування земель, як спадщині віків і протиставить йому прінцип рівноправности народів і мир без анексій і відшкодовань.

Коли ви хочете мене зрозуміти, то мусите знати, що мені завсігди залежало на тім, аби повернути партійних товаришів до сеї програми. І ви зрозумієте, який повний провал означало для мене, що соціал-демократи Австрії инакше пішли. Ми готовились до інтернаціонального конгресу. Пляновано також помістити в *Arbeiter Zeitung* статі делегатів усіх країв. В тім появилася раптом в тій же газеті з 5 серпня стаття під заголовком “День німецької нації”, стаття, що ставить ся вповні на позицію війни. “Сей день 4 серпня ми ніколи не забудемо” — так по-

чинала ся статя. Але партійна управа хотіла радо сей день забути і мені все нагадували, що ми в Австрії не мали 4 серпня. На се я відповідав: Не було в Австрії 4 серпня, бо о се не питало нас правительство Штірка. Але ми мали щось гіршого, ми мали 5-тий день серпня, в котрому появила ся статя в Arbeiter Zeitung, яка принесла нам велику шкоду поза границями держави, особливо в Італії, куди зателеграфовано статю. Я вже був в ненастанному конфлікті з моєю партією і моїми приятелями... (Тут перериває предсідатель обжалованому в його дальших виводах і взиває, щоби не вдавав ся дуже в подробиці. На се обжалований відповідає: Я є в дуже складному положеню. Крамаржем занимали ся 6 місяців. Я хотівби мати хочби 6 годин. Опісля продовжує свою промову).

Я переконаний, що велика більшість соц. демократів розуміла війну як оборону і зі становища оборони се зрозуміло, що нація боронить свою єдність. Се було соціал-демократично. Але скоро запанувала думка, щоби поразку, перед якою ми хочемо боронити себе, з усіми її страхіттями, з усею її нуждою на інших звалити, що ми хочемо над другими побідити. Се була думка, яку Arbeiter Zeitung з 5-го VIII так висловлювала: “Як небудь малоб статись, усім серцем надіємо ся, що війна скінчить ся побідно для сьвятої справи німецького народу.” Се слово “побідно” підчеркувано пізнійше дуже сильно і се було власне тим, що творить рішу-

чий опірний пункт, бо ми, виходячи із соц.-дем. становища, не повинні виносити з війни ніяких користий. Як приватна людина, на яку в лісі нападе опришок, уживатиме усіх сил, щоби оборонити себе, коли-ж одначе його поборе, то не обрабує його кишені, так ми у відносинах народів не сміємо зійти на ніво вуличних розбійників. Але, коли ми домагалися на державній конференції в марті мин. року, щоби партійна управа з найбільшим натиском домагалася від правительства, щоби центральні держави публично виступили за мир і зреклись анексій і відшкодовань, нас висміяно і на 100 делегатів мав я тільки 16 на своєму боці. Коли на початку війни я мусів побоюватися, що коротка побідна війна закріпить абсолютизм на десятиліття, то ся довга війна з усіми її страшними шкодами і спустошеннями принесла одну користь, що вона ширить скрізь отверезенє і вливає в організм народу воєнне антідотум і витворює той настрій, про який Гете каже: “Хто в мирі хоче назад війни, для того не сьвітить щастє надії.” Після короткої війни наступилоб шовіністичне опяненє по обох боках, а ся війна витворює, так сказатиб, правдивий воєнний пацифізм. Бо освіта про війну ще довго буде ділати, навіть у тих, що колись війну славословили як стальну купіль народів.

Відогралась

ВЕЛИКА ІСТОРИЧНА ТРАГЕДІЯ

і в рамках її мене і мої мотиви належить розуміти. Партія, що повинна була бути в цьому історичному моменті носителькою думки про людськість, стала хвостом уряду, оружєм тенденцій, які їй повинні бути чужими. Я не кажу, що в цьому злі винні поодинокі люди, але се велика трагедія, яка крилась в самій партії а іменно в тому, що бюрократичний апарат робітничого руху взяв верх над інтересами будучности пролетаріату. Провідники пролетаріату хотіли як вірні урядники вратувати організацію, але вони зрадили дійсний пролетарський інтерес, зрадили інтернаціонал, зрадили думку про соціяльну революцію. Вони вправді здобули дрібні користи для робітників в часі війни, і я се признаю, але вони зрадили першенство своєї екзистенції за миску сочевиці.

Ся трагедія не обмежувалась тільки на Австрію.

Можуть мені сказати, що критикуючи так свою партію мушу бути аматором обжалувань, коли в такій країні, де є такі наші противники як християнські соціяли і національні союзники, під ношу такі закиди проти нас самих. Для мене ніколи не було щось більше противного, як сі буржуазні партії в Австрії. Але се було велике потрясенє для мене, коли я пізнав, що австрійська с.д., яку я вважав найвисшою, є тільки одно окою між сліпими. Я не можу прикладати до соціялістичної партії мірила буржуазної партії. Прикладаю натомість мірило її славного роз-

витку, коли хочу пізнати, що з неї сталось. І мене боліло, що партія взяла на себе в частині прок своїх противників.

Я попав в суперечність з партійною управою, бо вона що раз більше ставала контр-революційною інституцією. Що раз більше приходив я до переконання, що революція в Австрії мусить виникнути проти партійної управи і що вона завжди була колодою для революційного руху. А в сій управі мусів я працювати як її перший секретар, мусів бути присутнім на всіх засіданнях. І все мені ставало яснійшим: будучи на сій становищі, я стою в найвисшому конфлікті сумління між моїми урядовими обов'язками і моїми переконаннями. Особливо Зайц говорив про відповідальність. Належить протиділати актам насильства, бо партійна управа мусілаб відповідати за пролиту кров. Але я стою на становищі, що мусить ся поносити відповідальність. Тайною всього внутрішнього конфлікту є, що партія в мирний, довгий свій час мала вправді організації, письменників, послів, але не мала офіційних; що в Австрії ніхто не здавав собі справи, як в ній з насильством належить поступати. Думаю все тільки про те, як робити перешкоди заворушенням. Тон, в якому говорилося про насильство надавав др. Реннер. І я бачив, що думку про насильство хотіли перед робітниками тільки здескредитувати. Др. Реннер є великим, талановитим демагогом і він міг собі уявляти, що своїми грубими книжками зробить з абсолютиз-

му Штірка освічений абсолютизм. Але з особливою штукаю він старався закривати, що в Австрії а таксамо в Росії не йде в першій мірі до соціальної революції, тільки що тут ходить о буржуазну революцію, о порахунок з абсолютизмом.

Тому мусів я прийти

ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АКЦІЇ,

бо партія, партійна управа, провідники відвернулися від революційного чуття. Я хотів показати, що в Австрії може прийти до революційного перевороту тільки проти партійної управи, що тільки проти неї є можливим, взятися за насильство, коли сього вимагає режим насильства правительства. Але ось зараз постараєся др. Реннер доказати, що індивідуальна акція противить ся принципам соціал-демократії і є анархістичною. Натурально, я не уявляв собі як дитина, що через атентат поборю абсолютизм в Австрії і принесу мир. Я не став анархістом. Анархізм вірить, що індивідуальна акція може відограти таку ролю в світі. Я в се ніколи не вірив. Бо я стою на становищі масової боротьби, яку повинні вести маси усіми способами, що ведуть до цілі і що відповідають натуральному правному почуттю. — в часі мира парламентарними способами а коли абсолютизм знищив парламент, також насильством. Я стою й нині на тому становищі, що масова боротьба є рішальною і такою мусить вона бути і що мій вчинок є цілком

скромною індивідуальною акцією, не щоби через те заступити масову боротьбу, і не тому, що би її вивязати, як думав дехто з моїх приятелів, приймаючи, що буцїм то тепер, на мою думку, народ повстане. Те, чого я хотїв, се було, отворити психольогічну передпосилку будучої масової акції в Австрії.

Не хотїв я через свій вчинок робити революції, тільки створити умови для того, щоби люди мусїли заняти становище супроти революції. Державному прокураторови мушу сказати, що я за весь час війни ні одного слова не сказав про повстане, бо я був свідомий, що в сьому осередку, в якому менї судилось жити, в осередку партійної управи і сеї партії про такі річи не можна говорити, бо через се губить ся почутє, що насильство може бути виконане тільки через діло. Люди в свому цинїзмі булиб мене висміяли. Але потрібним й можливим було, признати ся до насильства, щоби можна було сказати партійним товаришам: Ся людина поважно трактує справу, вона віддає своє жите, щоби се перед вами сказати. Я хотїв, щоби ви заняли становище супроти сього і ви мусите се зробити. Тепер не посміє жадний Реннер ні жадний Зайц сказати робітникам, що насильна акція в Австрії є неможлива і що її не сміє бути. Се власне хотїв я осягнути. І варто було дійсно в сїй ситуації дати своє жите, щоби привести сих людей до зміни усього їх становища.

Закид проти індивідуальної акції є нестій-

ний. Моє діло було індивідуальною акцією в рамках маси і я не міг зрозуміти, що ті люди, яких уся діяльність полягала на індивідуальних акціях, себто на жебраню у міністрів, що вони осудять ті індивідуальні акції, які будуть направлені проти міністрів. До 1889р. партія уживала засобу індивідуальної погрози поодиноким властям. Тодішня Arbeiter Zeitung мала сталу рубрику для сеї ціли: “Як з нами поводять ся”. Там ставлено старостів і інших ворогів робітничої класи під суд. Ставлено не систему а одиниці, як се було завсїгди методом партії.

Хочу ще додати, що я ніколи не перецінював свого вчинку ні перед виконанєм його, ні в часї перших переслухань на поліції. Не бажав навіть, щоби перецінювано діло, ні що до предмету, ні що до успіху. Я хотїв отворити місце для революційного духа.

Таке моє розумінє насильства. Се був одначе і символічний вчинок. Він повинен масї показати, як належить робити в великому стилю, що треба віддати своє особисте жите, що не треба інсценізувати жертви, але бути готовим на неї. Закидають менї, що я виконав своє діло в супереч засадам соціал-демократії. І се не вірно. До Інтернаціоналу належать партії, що признають індивідуальну акцію. Се були соціялісти-революціонери в Росії. Я був їх противником. Вів завсїгди гостру теоретичну боротьбу проти них. Масова акція — се головне. Закид проти атентату, який я признаю і який дав менї багато

до думаня, се той, що атентати і вся політика конспірацій спричинюють абсолютизм, що їх надуживає поліція, яка висилає агентів-провокаторів. Такі агенти-провокатори були в Австрії, але я волю про Росію говорити.

Мій атентат був відокремленим, який може виникнути в цілком особливій констеляції. Не хотів я вводити до партії нових методів боротьби. Навпаки, я вважав би збоченем партії, колиб вона пустилась на самі атентати. Але було ясним, що в цілком особливих випадках, в яких провідники нищать революційний дух, як власне в сьому випадку, є дозволений поодинокий вчинок, аби оживити сього духа.

Булоб одначе фалшивим, оцінювати вчинок як вирахований, як зимний, з теоретичного розважування виконаний, як такий, який може диктувати тільки розум. Тут грало надзвичайну роль чуте і то подвійне. Насамперід ізза ганьби, партії, а відтак ізза ганьби, в яку попала Австрія через Штірка. Оба сі мотиви, як моменти чутя безнастанно впливали на мене. Про мене раз сказали на партійній нараді: так багато маніфестів і резолюцій ніхто не написав, скільки Фріц Адлер в часі війни. Я завсігди відчував потребу, виступати проти діяльності партії. Я все робив, щоби впливати на людей. Моя партія не уживала проти ганьби Австрії слухних засобів. Се почутте ганьби по діляв в рівній мірі і мій батько. Тут він був цілком на мойому боці. Я пробував дати вислів

сій ганьбі. В Ціріху мав я промову, ізза якої мене тягнули до слідства за переступство §.65 а. Я видав маніфест. Я намовив мого приятеля Лібкнехта, щоби він говорив про сю ганьбу в пруськім соймі на пострах пануючим. Я пробував всіх засобів впливати на публику.

Хочу тепер сказати, що на мене особисто ділало. В слідстві говорить ся про се докладно і з усею отвертістю. Тут можу коротко се представити. Хочу говорити про річи, які є фактами, про які можна читати в часописях, які є відомі. Хочу отже говорити про

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ.

Почуте в мене було таке: чи ми собаки, щоби нас тресовано? Чи в нас нема почуття чести, щоби на все те дозволяти?

Всі ті річи можна доказати. Вони правдиві. Перш за все цензура. Що то значить, жити під цензурою в війні, про се трудно навіть собі уявити. Одинокую німецькою газетою, яку забронено, був "Volk" (Народ), популярна щоденна газета, видавана мною. І я був сим вдоволений. По крайній мірі, не можна було сеї часописі надуживати. Але я редагував теж "Der Kampf" (Боротьба), наш науковий орган і то з великим пожертвоуванем та великими труднощами, які полягали на тому, що я попадав в найгірші ситуації. Мушу навести кілька прикладів.

Одну статю задержували мені цілими тижнями. Вичеркнено в ній один рядок. Другі статі

держано в цензурі цілі місяці. Тут була система.

Брак гідности і бездарність цензури ненастанно ображали моє почуття. Вони ділали на мене пригнічуюче. Я був досконало обізнаний з цензурою і відносинами, які панували на провінції. А у все те, що робилось, не можна навіть повірити, коли сього не знаєть ся. Мій оборонець пробував доставити свідків на сю обставину, але їх відкинено.

Адлер описує відтак докладно цензурні відносини в Празі, де редактори “Pravo Lidu” сказано на поліції, що йому будуть доставляти статі (з поліції!), які будуть написані в соціалістичнім дусі. Належить їх тільки прийняти. Наказувано навіть, якими буквами і на якому місці справозданя і патріотичні статі мали бути поміщувані. Се річи, що противили ся гідности журналіста. На пресу виконувано чистий шантаж. Коли я був в Ціріху, говорив про се, і за се обжалувано мене після §.65.

Далі зажадано, щоби на однім соц. дем. партійнім домі в день уродин цісаря вивішено чорно-жовту хоругов. Тоді пішов посол Гілленбранд до намісника з зажалуванєм. Та йому сказано, що з міністерства прийшов такий приказ, зробити так в цілій Чехії.

Адлер обговорює відтак судівництво і особливо воєнне, яке його до краю обурювало. В Neue Freie Presse появил ся вірш, який отверто зачіпав цензуру, п. з. “Пісня материй проти війни”. Се була пісня американської матері, яка ка

же, щоби сини не родили ся і не вбивали синів других материй. Пісня взиває синів кидати ору-
же, вона звертаєть ся проти війни. (Адлер читає її). Одному з моїх партійних товаришів, тов. Лянгерови у Фрайвальдаві подобала ся вона. Він впав на нещасливу думку переписати її і відгектографовану дати богатьом жінкам. Його поставлено під суд та засуджено на смерть а відтак в дорозі ласки на 5 літ тяжкої тюрми. Він доси сидить в Меллерсдорфі і гине там.*) Я хотів покликати на свідка посла Міллера, що справу докладно знає. Але його не допущено. Сей випадок зробив на мене сильне вражіє. Я вважав своїм обовязком, подати його до публичної відомости.

Відтак обговорює Адлер діяльність судів краєвої оборони, вказує на процеси Крамаржа, Маркова і др.

На процес Крамаржа пішов я зі своїм батьком. Як ми піднялись до гори, сказав мені батько, коли перечитав напись “забороняєть ся!”: Се найвисша конечність!

Предсідатель: Не дозволяю вам на того рода випади. Ви вкладаєте другим в уста слова, яких не можете доказати. Я не обмежую вам свободи слова, але все має свої границі.

Обжалуваний (далі): Суд краєвої оборони видав засуди на 900 років тюрми і 26 кар смерти.

*) Зараз після процесу Адлера, увільнено тов. Лянгера. Він тепер є на волі.

Між ними засуджено одну жінку на 5 років тяжкої в'язниці за те, що вона дістала лист від свого чоловіка.

Адлер обговорює відтак заборони в Австрії заграничних газет і то таких, які до Німеччини могли свобідно доходити. Вказує на інтернованя, які усунено доперва в остатніх днях наслідком розпорядку цісаря. Півтретя року ніхто не знав в Австрії, хто в ній править.

ПАНОВАНЄ ШТІРКА.

Росія, Китай — про Европу й не говорити — мали свій парлямент. Австрія ні! Ми були дійсно одинокі zdeгpадовані. Ми не мали народно-го заступництва. Про грошеві видатки не треба було питати, не треба було здавати рахунків. Такий стан був для всіх, що мали іскру демократичного почуття найбільш пригнічуючим і найстрашнішим в сім часі.

Штірк панував. Він був завзятим противником виборчого права не тільки в часі війни але перед нею. В комісії для виборчої реформи групували ся довкола нього всі вороги її. Сей чоловік став пізнійше президентом міністрів і він хотів оправдати свою стару ворожнечу до парляменту тим, що хотів звести парлямент до абсурду, коли інші міністерства, як Бека, працювали в поті чола, аби зробити його роботоспосібним.

Коли прийшла війна, себто той рішаючий момент, що так заважив на долі народів Австрії і не

скликано парламенту, запанував дійсний абсолютизм. Се був державний переворот.

Як поводи́ло ся правительство в часі війни?

Штірк вів переговори з німецькими радикалами, Вольфом і тов. в справі октройованя нових законів. Ся партія підпирала державний переворот. Мені говорили послы, що вся господарська будучність Австрії поставлена була тільки перед двоє очий Штірка. Він взяв на себе, не питаючи о се своїх ресортових колегів, перевести з Угорщиною цілу угоду як також торговельний трактат на 2 десятиліття і то з гр. Тішою при помочи §. 14. Той голод, що панував в часі війни, мав тревати через десятиліття. Відповідно до сеї угоди, засоби споживчі мали бути обложені цлом, отже ціни мали піти в гору а виголоднюванє в Австрії мало панувати також в нормальних часах.

Штірк пішов на стрічу не тільки аграріям, але також самому Тісі, котрий теж потребував успіхів проти своїх антиаграріїв. Тіса велів собі приобіцяти підвишенє квоти о два процент.

Се відношенє між Тісою а Штірком було одним із рішаючих моментів для політики Австрії. Штірк держав ся тим, що понизив ся до становища слуги Тіси. Се була ситуація, коли парламент не радив, коли ніхто не сьмів нічого говорити, коли вся доля держави була віддана в руки одного чоловіка. Він говорив, що він всьо робить а в дійсности нічого не робив .

ОСТАННІЙ ПЕРІОД ПЕРЕД АТЕНТАТОМ.

Домагане парламенту ставало в літі сильнішим. В палаті панів почали говорити февдали про повернене конституції. Роблено заходи, щоб скликати парламент. Але Штірк докладав всього, щоби до сьго не допустити. А робив се пляново, насильно, із зимним вирахованем.

Клюб с. д. послів ухвалив в першій половині вересня 1916 резолюцію, з домаганем скликаня парламенту як конечність. Штірк видав припорученє, щоби не тільки населене не могло довідатись про зміст сеї резолюції, але також, щоб публика не могла дістати ніякої відомости, що таке засіданє с. д. клубу відбулось. На ньому говорив теж Пернерсторфер, в який спосіб Штірк особисто дбає про те, щоби не допустити до скликаня парламенту і особливо, щоби цісар нічого не довідав ся про цілу справу. Штірк не рахував ся з цісарем.

Президент Сильвестер домагав ся тоді авдієнції у цісаря. Штірк перешкодив їй; в той сносіб відокремив він населене від цісаря.

Усі політики уважали Штірка головним ворогом повернення конституції. Се був період, коли загально вірено, що парламент може працювати; коли февдали мали свою конференцію; коли Сильвестер скликав конференцію в половині жовтня.

Сим приходжу я до конкретного комплекту фактів, що попередив атентат.

В цьому моменті були вже очевидні факти, що виключеним є на непередбачений час привернене в Австрії конституційного ладу. Ще в вересні можна було говорити про парламент і про конституцію. Тоді вів акцію Сильва-Тарука. Але в половині жовтня наступила знова гостра цензура тоді нічого не пропущено в *Arbeiter Zeitung*

На день перед атентатом було вже відомо, що про привернене конституції не може бути більше мови. 23 жовтня скликав Сильвестер в палаті послів конференцію провідників клубів. Штірк велів заявити, що для мене мало рішаче значінє, що для нього не існує ніяка конференція провідників клубів, що вона не являється ніякою інстанцією, він її не хоче і не піде на неї.

Третім і в кінці найважнішим моментом в цьому поході Штірка проти парламенту був отсей факт:

Богато професорів правничого факультету віденського університету скликало збори до салі Музичного Товариства з порядком дневним: "Парлямент". Референтом мав бути проф. Бернацік. Сильвестер і Пернерсторфер мали зложити заяви. Се не було ніяке небезпечне діло, навпаки цілком невинне. Відбутю сих зборів роблено з початку великі труднощі. Потім заявила поліція, що збори сї як публичні не можуть відбутися, тільки на підставі §. 2 про збори, то є обмежено на запрошених гостей.

20 жовтня прийняв я телеграфічну відомість — Зайц був тоді неприсутній, — що збори в обох формах заборонено.

Се мало надзвичайне значіє, не тільки з огляду на сей конкретний випадок, але як норма на будучність.

Така була ситуація 21 жовтня.

Відтак впали 4 револьверові вистріли.

В два дні пізнійше конференція, яку скликав Сильвестер висловила ся енергічно за скликанєм парламенту. В 8 днів опісля прийшло правительство Кербера і вся Австрія заявила, що положеє було невиносиме й неможливе, що мусіло инакше бути. І кожда людина вважала цілком природним, що наступить тепер повний зворот.

21 жовтня був в певній мірі мертвим пунктом. Колиб не наступив атентат, ми малиб ще завсїгди міністерство Штірка.

Я мав почуте, що се неможливо, дусити себе і дозволяти на те, щоби така ситуація тревала далі. І коли ніхто не закричав, я мусів се зробити.

СОЦІЯЛДЕМОКРАТІЯ І МІНІСТЕРСТВО ШТІРКА.

Ще про одно хочу тут згадати, що забув я раніше обговорити, — се становище нашої партії до міністерства Штірка — Гохенбургера.

Відносини нашої партії до міністерства були зірвані. Ні один посол не говорив з Гохенбургера.

гером. В той спосіб неможливо було говорити про судівництво й цензуру. Партія не могла теж навязати зносин зі Штірком від квітня 1916р. З ним не могли навіть говорити ті, яким в найменшій мірі могло бракувати на патріотичній жертволюбивості, на всьому, тільки не на патріотизмі. Було се так:

Ми мали державну конференцію, де відкинено мій внесок, про який я вже згадував. На ній предложено правительству дуже помірковані внески. Зайц поніс коректурну відбитку меморандум до Штірка, яке на другий день хотіли йому післати, щоби він був поінформованим і зараз міг відповісти. Після сього прийшов лист від Штірка до Зайца, з заявою, що він не має ніякого бажання, займатися внесками і вважає письменне їх переслане зайвим. На сей крок Штірка відповіли соціал-демократи найменшим, що вони могли зробити. Вони до нього більше не пішли.

АТЕНТАТ ПРОТИ АВСТРІЙСЬКОЇ МОРАЛІ.

Така була ситуація 21 жовтня. Я вже сказав, що мій вистріл був направлений не так проти графа Штірка, як більше проти австрійської моралі. Хочу вам ще сказати, що Штірк був противником, котрого я в певному змислі шанував, бо він особисто не підпадав австрійській моралі. Він був інший від тих, що собі його вподобали. Се не була людина латанини, яку Тааффе підніс колись до правительственної програми а барон Бек до майстерства. Був се

чоловік, що змагав з ясным наміром і сильною та неуклінною волею до чогось означеного, а іменно до заведення абсолютизму в Австрії. Се був чоловік, якого треба шанувати, але з котрим належить безпощадно боротись. Се був цілий чоловік, що поставив ся на ґрунт насильства, і котрого треба було насильно усунути. Се був отже характер, якому не можна відмовити пошани. Відмовляю тільки пошани Австрійцям, що дозволяли собі на Штірка, не стараючись боронитись перед ним, що своїм поведенем дали тільки доказ того, що кожда країна має свого Штірка, на якого заслугує.

До тих розважувань, які відносять ся до графа Штірка, приходить ще внутрішнє положенє партії, що мене дуже пригнічувало. Перш усього була се політична ситуація, яка не давала найменшого вигляду на мир і котра на мене страшно ділала. Безнадійно дивив ся я на робітничий з'їзд, що мав відбути ся 5 листопада. Що могло з нього вийти? Піду я знова з внеском туди, і зискаю сим разом о два-три голоси більше. Але збитою масою будуть голосувати проти нього інші і я не дам собі ради з нерозумом мас. Я мушу вибрати инший спосіб, щоби їх потрясти. Атенат з сього погляду зробив своє. Резолюція, яку прийнято 5 листопада, була майже та сама, що я її давнійше вносив а яку досі завсігди відкидали. Моє діло зробило те, що повинно. І я з того часу не жалував ніколи його. Я переконаний, що воно було корисне.

ІНТЕРНАЦІОНАЛ І Ф. АДЛЕР.

Предсідатель: — Чи не моглиб ви нам сказати щось про противенство між вами і вашим батьком в Інтернаціоналі?

Обжалуваний: — Се непорозумінне. Не було в дійсности політичного противенства між мною и батьком. В комісії, в котрій був Бебель, Кейр Гарді і Гайсман. Я висказував в комісії бажання, щоби просто сказати, що має партія робити на випадок війни. Ходить тут отже не о політичне противенство. Політичні противенства повстали після вибуху війни.

Предсідатель: — Чи ідея атентату не виникла наслідком противенств в партії?

Обжалуваний описує, як йому прийшла перша думка про атентат до голови, коли ставився до бранки. Я пішов до краювої оборони, але після 13 днів наслідком моєї хороби серця мене відослали до дому. Передімною станула проблема: чи будеш стріляти в него? Потім прийшла думка: в часі війни не буду стріляти.

Предсідатель: — Ви в слідстві навели, що думка про дітий і жінку в певній мірі були на перешкодї виконаню атентату.

Обжалуваний: — Що історичні події можуть бути виконувані тільки бездітними людьми, се стоїть поза дискусією. Лежало в природі річи, що вся родина попаде в нещастє. Ніколи не прийшла мені думка до голови, що мій батько

зробив несправедливість, жертвуючи свій маєток в користь партії.

КІНЦЕВЕ СЛОВО Ф. АДЛЕРА.

Після промов державного прокуратора і обронця попросив обжалуваний ще раз о слово і говорив:

Я свідомий того, що нині говорю останній раз. І тому хочу в кількох реченнях викласти сі мотиви, що мною руководили і вияснити, як прийшло до того, що я тут знайшов ся і як я дивлю ся на своє діло з морального становища. Коли хочеть ся зрозуміти, що в мене довершило ся, тоді треба усвідомити собі, що я не є антипатріотом, за якого мене тут представляли, тільки, що я ділав під впливом певної приневолюючої обставини. Вона виявляєть ся в тому, що я від сеї Австрії і від моєї партії не міг відійти, хоча матеріально не був з ними звязаним. Моя трагедія має обосноване в тому, що я не міг покинути ні австрійську соціалдемократію, ні весь соціалістичний рух. Хочу пояснити, чому питане морду було для мене дійсно моральним питанем. Я противник всякого морду і тому він не був для мене такою легкою справою. Я завсїгди був тої думки, що вбити людину — се щось нелюдське. Але я знав теж, що ми живемо в часах варварства, що ми є приневолені вбивати людей. Війна є на мій погляд чимсь нелюдським а так само революція, бо в ній також убиваєть ся. Ми відкидаємо морд, насильну смерть. Нашим обичає-

вим завданем є, працювати після науки Маркса, щоби створити нове суспільство, що не знає иншої ціли як працю і мир. (Місце сконфісковане цензурою).

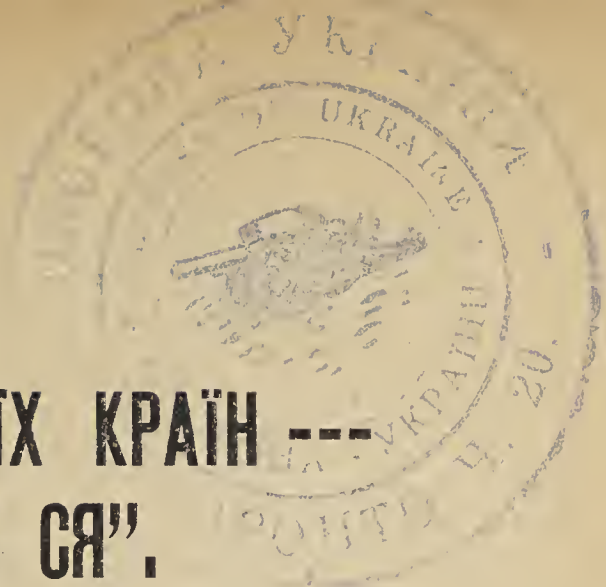
Два світогляди борять ся тепер в світі. Один той, який голосить християнська наука: ти не повинен вбивати! Сю науку заступають правдиві представники християнства, як Толстой а не ті, що його ганьблять. (Місце сконфісковане).

Знаю, який засуд чекає мене. Я вийду з сеї салі після засуду в дусі нашого старого гимну, якого слова не є для мене пустими, але живою дійсністю: “Ми не зважаємо ні на ворогів, ні на всі небезпеки! Вперед, вперед! Хоч би до смерти! Бо наш прапор є червоний!” Не знаю, чи скоро помру, чи доля засудить мене на безконечне животіне. Але коли я дійсно маю вмерти, тоді одного собі бажаю: заховати свої нерви і змишли такі як тут аж до останньої хвилі.

Відтак зі зворушеним і дрозжачим голосом говорив Адлер: І коли я тепер пращаю ся зі всіми, котрих я любив і яких любов була для мене щастем, коли пращаю ся з усіми приятелями і товаришами боротьби в усіх частях світа, тоді нагадую їм на пращане і на потіху глибоку і чисту правду воскресної могили:

**Не всі померли, що їх поховали,
Бо духа вбити вони не можуть, о братя! .**

Переклад з німецького В. Л.

“ПРОЛЄТАРІ УСІХ КРАЇН --- ЄДНАЙТЕ СЯ”.

Я часто читав на робітничих газетах сю на-
пись. Вона навіть була для них необхідна, вона
з ними майже родила ся. Вона майже така — як
назва газети, книжки, журналу. І помічали її
— тільки беручи перший раз нову, невидану га-
зету. А там губить ся, розпливається ся в очах —
видиш і не бачиш! звичайно — ясно й зрозумі-
ло.

Але бувають хвилі — коли ся природна на-
пись чимсь захоплює. Се буває тоді — коли
прочитавши по два й три рази усю газету — вер-
таєш опять до її назви; тоді — провіривши усе
написане — просліджуєш назву, форму букв,
їх розміщення, випробуєш трівкість паперу, за-
пах друку, провіряєш день видання газети. І
тоді захоплює тебе і се старе, природне гасло:
Пролетарі усіх країн.. Воно відсвіжуєть ся,
прибирає барву, набирає животніх соків, ворух-
шить ся, оживає... І воскресає радість в душі,
і родить ся думка...

...Пролетарі! — Чому не робітники? Чому
не визискувані, пригноблені, обдерті, голодні,
босі, мешканці сутерин й підземних хідників?
— Усе правдиво — та... невлучно. Робітник —
той, що мов тїнь, мов заклятий мандрівний дух,

снуєть ся кудись довгими вулицями міста; той, якому недоспана ніч засуває потемнілі очи, у якого невимитий бруд фабрики гризе тіло, розкуповджене волося ріже чоло, спітнілі брудні онучі жгуть ноги. Його хрипкий голос кидає прокльони, ріже ранний свіжий воздух. Робітник— снуєть ся “туди”—де робітники у певному, рівномірному віддаленю, мов патрулі війська, розбивають ранню тишину вулиці. — А вечером вони гуртом вертають “назад” — і тяжка денна утома вливає у їх душі спокій рівноваги, покорі, примирення. Утомлені, вялі, мов підкошені ноги — мов у туриста на верх гори — стукають об мійське каміння і жадно тягнуть ся до себе.

Пригноблені... Се ті, у яких тіло й душа будять жалість, яких думка б’єть ся сама в собі, мов зловлена риба у тісній бочці. Лице їх жовте, скривлене, порізане грубими морщинами і чорне — як сама журба. Вони й покірні — та грізні. Вони й тихі — та небезпечні. Вони — мов та жидівська шкапа, висохла, з облізлою гривою, полиняною шерстю, опухлими ногами. Але... вони... у них буяє лють на себе, на свою жінку, своїх дітей, своїх сусідів із другого кута. Вони небезпечні — для тих, яких доля сплела тісно з ними в щоденному життю — для тих же самих пригноблених!

Обдерті, босі, голодні... Се ті, які із сорому за свій зверхний вигляд ховають ся по темних закутках міста, шукають собі леговиська на самих краях вулиць, далеко від світла дня і люд-

ського ока, закопують ся в землю, замуруюють шибки й загорожують вікна залізними ґратами. Се ті, які без злоби й проккону не можуть дивитись на усі витвори фабричного, кравецького і шевського промислу, навішаних на щасливіших від них людей. У них будить ся лють,— бо вони знають, що се їхні руки, їхня кров і піт — перемінена в шелестячу одіж для других. Вони кленуть себе й тих, — бо вони безсилі, заковані. І та безсильність каже їм утікати і з риданням ховатись від усіх, усіх. Кудою йти? Як бути? Вони не знають! Не знають, бо вони тільки обдерті й босі!

Голодні! Голод — силач! Він кидає голодного на такого ж голодного, він хватає його за горло і насасуєть ся їх кровю. У його корчить ся лице від корчів жолудка, у його заворот від болю голови. У його засмажені, запеклі, обгорілі уста — горячка з голоду. На висохлому лиці горять божевільні очі. І мов зранений звір — він безсило кидаєть ся на землю і жде смерти... Жде смерти, бо не знає, як жити!

Ви усі мешканці сутерин, пивниць, льохів — хто ви є? Ви є ті що вдихаєте сировість зємлі, що своїми ліктями обтираєте зацвілі кути пивниць, що вдихаєте випар панських брудів — і наживаєте сухоти. Ви є тільки ті, яких діти сидять у кутках голі, немиті, нечесані і бліді. Пивнична ростина. — Ви є ті, яким маленькі заграшовані пивничні віконця засипає пил панських карет і не впускає тудя проміння сонця.

Темрява, безпросвітна темрява розпустила свої чорні, смертоносні крила над робітником, обдертим, голодним. Але... народився пролетар з батька — робітника і матері робітниці, обох обдертих, голих, голодних, в темній пивниці — він родився. І він прийняв на свої плечі увесь тягар своїх батьків: він робітник, він пригноблений, обдертий, голодний, він живе в пивниці. Але він родився ще з **бунтом** проти того усього; він працює від світання до смеркання — але він не хоче того. Він пригноблений — але він шукає виходу із того. Він обдертий — але хоче одягтися. Він живе в пивниці — але хоче жити у світлих і соняшних кімнатах. Він хоче — бо він повстав проти усього давнього і теперішнього.

Він живучи в теперішності — шукає будуччини! Він шукає шляху в то царство будучого щастя, він шукає друзів пройти сей шлях, бо він знає, що хоч сей шлях важкий, але можливий. Він веде по тому шляху своїх дітей, щоб, не дійшовши самому, вони пішли далше, ближше щастя.

Він пролетар — бо має **свідомість пролетарську, клясову**. І тим він різниться від робітника, обдертого, пригнобленого. І він кличе усіх робітників, усіх тих, що стогнуть і плачуть — стати пролетарами, бо знає, що усі вони найскорше можуть ними стати.

Але сили пригнобленого, визискуваного робітника слабкі — і тому він кличе **з'єднати** ся,

щоб сили їхні були більші, щоб сили одиниць
творили велику силу пролетарів.

А щоб ті сили були найбільші, яко мога, він
перескакує усі кордони, він перетворює робіт-
ників в пролетарів усіх країн. Усіх країн, бо сті-
на, яка стоїть на дорозі, тягнеть ся через усі кра-
їни. І та стіна страшно кріпка, сильніша за усі
твердині.

“Єднайте ся”!.. Хіба ви не з’єднані? А випах
фабрики, а смердячий дим, а голод, нужда, вох-
кість підземних льохів— а ваші виснажені, збідо-
вані лица — вас не з’єднали? З’єднали! З’єдна-
ли нерозривно робітників, голодних, голих, а-
ле не з’єднали **пролетарів**, свідомих, готових до
борби із усім нещастем того з’єднання димом
фабрики, голодом, сутеринами. Єдність проле-
тарів, що-й-но творить ся, міцніє, — пролетар-
ська свідомість що-й-но виступає в похід на
борбу, а де резерви?...

Творіть робітники — пролетарську армію,
поповняйте її.

“Пролетарі усіх країн, єднайтесь!”

**РОБІТНИКИ!
ЧИТАЙТЕ ПЕРШИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ
СОЦІАЛІСТИЧНИЙ
ДНЕВНИК**

“РОБІТНИК”

котрий завжди боронить Ваші ін-
тереси.

Передплата вносить:

В Злучених Державах і Канаді
На рік \$4.00
На пів року 2.75
На 3 місяці 1.50

Засилайте передплату на таку
адресу:

“ROBITNYK”

2335 W. 11th St. Cleveland, Ohio.

ШИРІТЬ РОБІТНИЧУ ПРЕСУ!

КНИГАРНЯ "РОБ. НАРОДА"

ЗАМОВЛЯЙТЕ ЦІКАВІ КНИЖКИ
В КНИГАРНІ "РОБОЧОГО НАРОДА".

Бог в революції	35ц
За землю і волю	25ц
Розвиток соціалізму від утопіїдо науки	15ц
Релігія розуму	10ц
Добробит	10ц
Історія червоного прапора	10ц
Історія дурної корови, (або доля Українця в Галичині)	10ц
Кляси і суспільство	10ц
Українська справа під теперішню хвилю	5ц
Промова Дра Ф. Адлера на суді ..	15ц
Двоногий	15ц

Адресуйте так:

„Robotchyj Narod”

Box 3658, (Sta. B)

Winnipeg, Man.